

ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОВОГО ДІАЛОГУ

Ватаманюк І. В.

ВСТУП

Феномен «судового діалогу» став предметом широкого вивчення в останні роки і набув великої популярності, ставши однією з повторюваних тем конференцій і публікацій в Європейському Союзі. Ці територіальні рамки є відповіддю на співіснування в європейському просторі між цією наднаціональною організацією та Радою Європи, обома організаціями створюють суди, відповідальні за тлумачення та захист власних правил. І поряд з цими судами на європейському регіональному рівні свою роботу в державах-членах виконують вищі національні суди, часто у формі конституційних судів. Взаємодія між цими судами особливо проявляється у сфері захисту прав і свобод. Але це далеко не єдина матеріальна сфера, де вони можуть чинити взаємний вплив. Все частіше перетини відбуваються з інших важливих питань, таких як конституційна ідентичність правових систем.

1. Судовий діалог на багаторівневому європейському просторі: відносини Суду ЄС з ЄСПЛ та конституційними судами

У явищах конституційного плюралізму міжзвичайний судовий діалог має як контекст для свого розвитку, так і саме виправдання для свого існування. Цей плюралізм передбачає не тільки існування різноманітних конституційних конфігурацій, але й те, що всі вони глибоко переплетені, так що радикальна незалежність або навіть верховенство будь-якої з конституцій більше не може бути захищено платоспроможністю в європейському правовому просторі у суперечці. Результатом є те, що існуючі юрисдикційні органи в кожному з них також перебувають у ситуації взаємозв'язку. Таким чином, вони не лише покликані застосовувати норми своєї правової системи, забезпечуючи застосування своїх власних фундаментальних норм. Вони також повинні узгодити цей законний інтерес з існуванням тлумачень інших судів, які також займають чільне становище. Це єдиний спосіб гарантувати міжсистемну узгодженість, яка дозволяє суб'єктам права та окремим особам досягти достатнього ступеня правової безпеки та визначеності щодо правил, які до них застосовуються, та їх тлумачення.

Суд Європейського Союзу (СУД ЄС) відіграє провідну роль як суб'єкт конституційності в європейській правовій сфері. Вона зробила вирішальний внесок у створення нового багаторівневого порядку, заснованого на наднаціональності та з елементами безпомилково федеративного характеру, який не має аналогів у міжнародному співтоваристві. Таким чином, вона стала рушійною силою процесу європейської інтеграції, заснованої на праві, що веде до прогресивного процесу європейської конституціоналізації. У цьому новому європейському конституційному сценарії було створено своєрідний конституційний судовий трикутник, що складається з Суду ЄС, національних конституційних судів та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), в якому судовий діалог між трьома вершинами цього трикутника є обов'язковою умовою гармонійного функціонування системи. На практиці діалог між Судом ЄС та конституційними судами був достатньо добре вирішений, хоча наразі виникають певні проблеми щодо можливого контролю національними конституційними судами за діями Союзу *ultra vires*, а також у зв'язку з непростою конкретизацією поняття «конституційна ідентичність» як межі дій Союзу. З іншого боку, діалог між Судом ЄС та ЄСПЛ зіткнувся з перешкодою, яку створює критичне рішення Суду ЄС щодо приєднання ЄС до ЄСПЛ.

Конституційний суд Австрії є ще одним символом дуже «дружньої» орієнтації з особливим посиленням на норми громади¹: насправді, якщо його рішення аналізувати з ґрунтовної точки зору, воно «приймає примат права ЄС навіть по відношенню до Конституції»². Немає положень, які б детально регулювали співвідношення між внутрішнім і громадським правом, хоча конституційний закон, прийнятий у 1994 році для приєднання, переслідує мету гарантування максимально можливої відкритості та прямого впливу норм спільноти. Лише через кілька років після приєднання Австрії до Союзу Суд поставив перше питання для попереднього рішення і повторив його кілька разів³. У зв'язку з цим слід також зазначити, що суд розглянув порушення ст. 83 Конституції (яка передбачає попередньо встановлене законом право на суддю) деякі справи, в яких інший суд останньої інстанції не звернувся до суду,

¹ Elías Méndez C., “El modelo constitucional austriaco desde la perspectiva de su interacción con el Derecho de la Unión Europea”, *Revista de Derecho Constitucional Europeo*, núm. 14, Junio-Diciembre de 2010, p. 154.

² Jedliczka U., “The Austrian Constitutional Court and the European Court of Justice” , *Journal of International Constitutional Law*, vol. 2, núm. 4, 2008, p. 301

³ Rörig M.T., “ Austria”, en P. PASSAGLIA (coord.), *Corti costituzionali e rinvio pregiudiziale alla Corte di giustizia*, cit., p. 30 y ss., que remite a su vez a las reflexiones de A. POSCH, “ Community law and Austrian Constitutional law ” , *Journal of International Constitutional Law*, vol. 2, núm. 4, 2008, p. 27 2 y ss.

виніши попереднє рішення. Нарешті, ЄСПЛ було включено в правову систему як джерело на конституційному рівні, і, таким чином, Конституційний Суд приймає його як параметр контролю первинних актів⁴.

Також судова практика Верховного суду Естонії відкрита для діалогу. Щодо права громади, то воно почало цитувати його ще до офіційного вступу країни до Союзу⁵, а потім припустив пряме застосування, досягнувши у 2005 році сприяння законодавчої реформи для встановлення процедури, спрямованої на перевірку відповідності внутрішніх правил європейським. У першому рішенні прийнято шляхом застосування нового інструменту Суд розглянув певні аспекти взаємовідносин між правовими системами, підтвердивши повну верховенство норм спільноти, у тому числі над Конституцією. Таким чином, відповідність законодавству ЄС є важливою умовою застосування, а не лише інструментом тлумачення: «у змістовному сенсі це означало істотну зміну всієї Конституції в тій мірі, в якій вона не сумісна з правом Європейського Союзу». Щоб дізнатися, яка частина Конституції застосовна, її потрібно тлумачити у поєднанні з законодавством Європейського Союзу, яке стало обов'язковим для Естонії через Договір про приєднання». Суд також використав попереднє запитання. Що стосується ЄКПЛ, то вона також була предметом посилань до її офіційної ратифікації державою і продовжує залишатися такою частою; Суд підтвердив свою перевагу по відношенню до національних законодавчих норм, також зобов'язуючи суддів до прямого застосування судової практики ЄСПЛ.

Як і вищезазначене, голландські Вищі суди висловлюють дуже відкриті позиції щодо європейських джерел, у контексті, в якому юридичний формат також адаптувався до нових вимог. Питання для попереднього рішення часто використовувалося цими органами⁶ і принцип був закріплений, наділений конституційною основою, згідно з якою внутрішні норми, несумісні з законодавством Співтовариства або з ЄКПЛ, повинні безпосередньо не застосовуватися суддями. У голландському сценарії цей підхід був фундаментальним, оскільки дозволив компенсувати, принаймні частково, відсутність контролю за конституційністю в строгому сенсі. При цьому суб'єкти посиляються на

⁴ Martinico G., Pollicino O. (eds.), *The national judicial treatment of the ECHR and EU laws: a comparative constitutional perspective*, cit., sobre todo p. 315.

⁵ Martinico G., Pollicino O. (eds.), *The national judicial treatment of the ECHR and EU laws: a comparative constitutional perspective*, cit., sobre todo p. 315.

⁶ Martinico G., Pollicino O. (eds.), *The national judicial treatment of the ECHR and EU laws: a comparative constitutional perspective*, cit., sobre todo p. 315.

застосування наднаціональних норм для свого захисту, що пояснює велику кількість цитування рішень ЄСПЛ, а не лише «ad abundantiam».

Перші правові системи, які будуть включені в цю категорію, мають подвійну спільну характеристику щодо відносин з органами конституційної юрисдикції: Конституційні суди використовували питання для попереднього рішення, демонструючи певну відкритість, але вказали на існування «ідентичності нематеріальних конституційних». Будуть розглянуті справи Іспанії, Литви та Італії, а також Ірландії та Кіпру, де також є суд, наділений конституційними функціями; до них будуть додані випадки Сполученого Королівства та північних країн.

Конституційний суд Іспанії підтвердив, що питання, які впливають із співвідношення між нормами громади та нормами Конституції, не мають конституційного значення⁷ (що передбачає перевагу останнього або принаймні частини з них). Крім того, він додав, що ці норми, загалом, не є частиною застосовного параметра в рішеннях про конституційність (особливо коли існує конфлікт між державою та автономними співтовариствами щодо юрисдикції), хоча можливого відкриття можна було б досягти шляхом застосування пункту, що міститься у ст. 10.2. Стосовно дій звичайних суддів він зазначив, що невинесення попереднього рішення в певних випадках може стати порушенням права на ефективний судовий захист, що дає підстави для оскарження ампаро⁸. У свою чергу, підтверджуючи позитивну еволюцію, вирішив підняти перше питання для попереднього рішення у 2011 році щодо європейського ордеру на арешт і здавання⁹. Щодо ЄКПЛ, то передусім необхідно пам'ятати про повне застосування вищезгаданої ст. 10.2 СЕ, яка передбачає використання таких міжнародних стандартів для інтерпретаційних цілей: фактично в юриспруденції Конституційного Суду є також прямі цитати на положення та рішення ЄСПЛ. У період з 1999 по 2007 рік Конституційний Суд посилався на них у 17,5% рішень, хоча хороший відсоток цих цитат є «ad abundantiam»¹⁰.

⁷ Biglino Campos P., “La primacía del derecho comunitario: la perspectiva española”, Revista General de Derecho Constitucional, núm. 3, 2007

⁸ Martín Rodríguez P.J., “La cuestión prejudicial como garantía constitucional: a vueltas con la relevancia constitucional del Derecho Comunitario”, Revista Española de Derecho Constitucional, núm. 72, 2004, p. 315 y ss.

⁹ Azpitarte Sánchez M., “El Tribunal Constitucional como máximo intérprete de la Constitución Nacional : su relación con el Tribunal de Justicia”, en A. CARMONA CONTRERAS (coord.), La Unión Europea en perspectiva constitucional, Aranzadi, Cizur Menor, 2008, p. 185 y ss.

¹⁰ Sáiz Arnaiz A., La apertura constitucional al derecho internacional y europeo de los derechos humanos: el artículo 10.2 de la Constitución española, Consejo General del Poder Judicial, Madrid, 1999, p. 156 y ss.

Конституційний суд Литви, після першого (короткого) етапу більшої обережності, під час якого європейське право використовувалося переважно як інструмент тлумачення, у 2006 році підтвердив свою перевагу над національними нормами, але без принципу може автоматично поширюватися на Конституція. Того ж року він почав прямо цитувати рішення Суду, поширюючи на них доктрину, яку він застосовував до рішень ЄСПЛ протягом тривалого часу; у 2007 році він ще раз продемонстрував свій досвід і поставив перше питання для попереднього рішення перед Судом. Як і передбачалося, ЄСПЛ багато разів явно використовувався для тлумачення прав, навіть до їх офіційної ратифікації, також часті посилання на судову практику ЄСПЛ.

Конституційний суд Італії після багатьох років самовиключення з європейської юрисдикції¹¹, відкрила двері для діалогу (хоча завжди з певними обмеженнями) з 2007 року.

Нове введення пов'язане з (або, принаймні, сприяло) конституційною реформою 2001 року, яка торкнулася мистецтва. 117: зазначена стаття в її першому розділі тепер стверджує, що держава та регіони здійснюють свою законодавчу владу, поважаючи зв'язки, що виникли внаслідок громадського порядку та міжнародних зобов'язань (на додаток до самої Конституції).

Застосовувавши хронологічний критерій до права спільноти, визнавши його цінністю лише звичайного права, а також спробувавши використати критерій юрисдикції, він нарешті прийняв пряме застосування¹². Загалом, незважаючи на безсумнівні особливості правової системи ЄС, Суд був самомаргіналізований: наприклад, постановивши, що у випадках «подвійної упередженості» – коли виникло питання конституційності та одного спільного характеру – друге тимчасовий пріоритет, що спонукало суддів звертатися до Суду. Крім того, і перш за все, Суд розробив теорію «контрмежів», засновану на рішенні № 183 від 1973 року: фундаментальні принципи та права не можуть бути підрвані європейськими стандартами. Найбільшим офіційним відкриттям до системи ЄС, безсумнівно, стало постановка питання для попереднього рішення за допомогою наказу п. 103 від 2008 року (і рішення № 102), після кількох рішень, у яких Суд заперечував можливість його використання. Однак це відкриття, яке обмежується прямими судовими розглядами щодо конституційності, запропонованими державою або регіоном, у випадку, коли Суд є єдиним

¹¹ Zanon N. (ed.), *Le Corti dell'integrazione europea e la Corte costituzionale italiana. Avvicinamenti, dialoghi, dissonanze*, Edizioni Scientifiche Italiane, Nápoles, 2006

¹² Slaughter A.-M., A. Stone Sweet, J.H.H. Weiler (eds.), *The European Court and National Courts. Doctrine and jurisprudence*, cit., specialmente p. 138 y ss.

можливим суддею. Попереднім позитивним сигналом було визнання інтерпретаційних рішень Суду частиною структури громадських джерел¹³.

Додатковим свідченням зміни ставлення Суду є два рішення минулого року: № 348 і 349 від 2007 р., з якими ЄСПЛ було включено до параметра судових розглядів щодо конституційності (раніше єдиними посиланнями завжди були «ad abundantiam» і з метою тлумачення). Таким чином використано потенційне ст. 117 Конституції, хоча з деякими уточненнями: Суд уточнив, що ЄСПЛ не можна порівняти з правом спільноти (тому немає прямого незастосування внутрішніх норм, що суперечать, і не може бути розсіяного «судження щодо умовності»¹⁴, зберігаючи монополію Конституційного Суду щодо цього) або першоджерела, що стоять на вищому рівні. Таким чином, це навіть не є джерелом конституційного рангу: Суд зберігає повноваження перевіряти відповідність Основоположній хартії положень та відносно судову практику ЄКПЛ.

Верховний суд Ірландії, коли надається така можливість, виніс рішення на користь необхідності конституційної реформи у випадках істотної модифікації європейської системи, оскільки існує можливість контролю за конституційністю правил Співтовариства; він також скористався питанням, переданим до Суду. ЄКПЛ використовувався як інструмент для тлумачення і (перш за все) для інтеграції конституційних положень про права, які вважалися невичерпними¹⁵.

Як і у вищезгаданих випадках, збереження переваги конституційних норм переслідувало Верховний суд Кіпру. Його рішення про нелегітимність європейського ордеру на арешт (з посиланням на екстрадицію кіпрських громадян) фактично спричинило внесення поправки, яка служить основою для верховенства права Співтовариства. ЄКПЛ було визнано надправовим, але неконституційним: насправді положення про права Кіпрської Конституції багато в чому дуже схожі на положення згаданої Конвенції; цей персонаж робить численні цитати¹⁶ і поширюються на юриспруденцію.

Звертаючись до прикладів приватних розпоряджень чисто конституційної юрисдикції, Верховний суд Сполученого Королівства

¹³ Passaglia P. (coord.), Corti costituzionali e rinvio pregiudiziale alla Corte di giustizia, cit., p. 21 y ss.

¹⁴ Pedrazza Gorlero M. (ed.), Corti costituzionali e Corti europee dopo il Trattato di Lisbona, Edizioni Scientifiche Italiane, Nápoles, 2010, p. 151 y ss.

¹⁵ Martinico G., Pollicino O. (eds.), The national judicial treatment of the ECHR and EU laws: a comparative constitutional perspective, cit., p. 490.

¹⁶ Martinico G., Pollicino O. (eds.), The national judicial treatment of the ECHR and EU laws: a comparative constitutional perspective, cit., p. 490.

(який прийняв на себе юрисдикційні функції Палати лордів з 2009 року) також висловився на користь поширення європейських норм, посилаючись на єдині питання, делеговані ЄС¹⁷, і дотримувався судової практики свого попередника, порушуючи попередні запитання перед Судом¹⁸. Крім того, у питаннях, що стосуються прав, особливо після затвердження «Закону про права людини 1998 року», враховуються положення ЄКПЛ та рішення ЄСПЛ. Нарешті, Вищі суди скандинавських держав (Верховний суд Данії та Вищі суди Швеції та Фінляндії) також часто цитують рішення Європейського суду та ЄСПЛ і вдаються до подання запитань для попереднього рішення, незважаючи на деякі обмеження щодо визнання верховенства щодо Конституції¹⁹.

Другу групу правових систем можна було б віднести до категорії потенційно діалогових, оскільки їхні конституційні суди відкрили таку можливість, прямо підтвердивши, що вони уповноважені використовувати питання попереднього рішення та використовували ЄСПЛ у своїй інтерпретаційній діяльності (Португалія, Словаччина та Польща).

Конституційний суд Португалії фактично оголосив про себе право звертатися до Суду як суддя останньої інстанції з обов'язком порушувати попередні питання і додав, що сприйняття стандартів громади також передбачає повагу до інституційних механізмів, спрямованих на забезпечення їх застосування. Частина доктрини була висловлена на користь індивідуалізації нематеріальної «ідентичності» в умовах європейської інтеграції. У свою чергу, ЄСПЛ використовується як герменевтичний інструмент, хоча спочатку рівень захисту прав, гарантованих конституційними нормами, вважається щонайменше рівним.

Конституційному суду Словаччини дуже мало разів доводилося виносити рішення щодо співвідношення між європейськими та національними нормами, оскільки після конституційної реформи 2001 року перевага над звичайними законами була чітко проголошена в Основній хартії. У зв'язку з цим він стверджував, що вважається суддею відповідно до чинної ст. 267 ДФЄС і який входить до категорії останніх інстанцій, внаслідок чого виникає обов'язок порушити преюдиційне

¹⁷ Groppi T., "La «primauté» del Derecho europeo sobre el Derecho constitucional nacional: un punto de vista comparado", Revista de Derecho Constitucional Europeo, núm. 5, Enero-Junio de 2006, p. 225 y ss.

¹⁸ Bombillar SáenzF.M., "El sistema constitucional del Reino Unido", Revista de Derecho Constitucional Europeo, núm. 15, Enero-Junio de 2011.

¹⁹ Hansen L., Wæver O., European Integration and National Identity. The Challenge of the Nordic States, Routledge, Londres, 2002.

питання. ЄКПЛ має великий вплив на тлумачення прав, і тут зафіксовано численні явні цитати.

Так само Конституційний суд Польщі, незважаючи на те, що не ставив жодного питання, кваліфікує себе як уповноважений звертатися до Конституційного трибуналу²⁰ і зазвичай делегує звичайним суддям оцінку відповідності закону Співтовариства²¹. Водночас Суд підтвердив перевагу конституційних норм над європейськими та підштовхнув до реформи, коли виявив невідповідність. ЄСПЛ визнав інтерпретаційне використання.

Серед систем, потенціал яких поки що більш розмитий, Конституційний суд Чехії дотримується більш розсудливого ставлення. Щодо конституційних положень, які конкретизують систематичне розміщення наднаціональних норм, його судова практика конкретизувала деякі аспекти: по-перше, було висловлено необхідність, щоб використання повноважень, делегованих ЄС, не виходило за межі фундаментальних характеристик держави²² (хоча вони не були ідентифіковані). Пізніше було визнано, що юриспруденційне «відновлення» може залежати від європейської правової системи і що воно може служити допоміжним засобом для тлумачення конституційних норм. Що стосується попереднього питання, Суд не відмовив у його використанні, але залишив за собою можливість ухвалити рішення з цього питання в майбутньому і перевіряє правильність використання цього інструменту іншими юрисдикційними органами. Право Співтовариства не може використовуватися як параметр у судженнях про легітимність законів, в той час як це стосується ЄКПЛ, яку часто цитують і вважають, що вона має конституційний рівень.

Через глобальний «дружній» підхід доктрина вважає ймовірним, що словенські суди почнуть діалог з європейськими судами²³ болгарська та латвійська. Перший має конкретне регулювання співвідношення між внутрішніми та європейськими стандартами. А також завдяки цьому вона пристосовується до переваги та безпосереднього застосування

²⁰ Lazowski A., “ Half Full and Half Empty Glass: the Application of EU Law in Poland (2004-2010)”, *Common Market Law Review*, 2011, especialmente p. 507 y ss.

²¹ Pollicino O., *Allargamento dell'Europa a Est e rapporto tra Corti costituzionali e Corti europee. Verso una teoria generale dell'impatto interordinamentale del diritto sovranazionale?*, cit., p. 291

²² Nemeckova P., “ La Sentencia del Tribunal Constitucional checo del 21.11.2008 sobre la compatibilidad del Tratado de Lisboa con la Constitución de la República Checa”, *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, núm. 32, 2009, p. 239 y ss.

²³ Martinico G., Pollicino O. (eds.), *The national judicial treatment of the ECHR and EU laws: a comparative constitutional perspective*, cit., p. 448

джерел громади; Крім того, вона посиляється на ЄСПЛ як на дуже важливе джерело в правовій системі Словенії (ще до того, як він пов'язав країну); цитати численні, і часом рішення ЄСПЛ використовувалися як справжні прецеденти. Друга також має конституційні параметри, дуже відкриті для європейського права, і завжди виступала на користь примату міжнародних джерел; У кількох випадках вона прямо згадувала акти ЄС у своїх рішеннях і визнавала ЄСПЛ як герменевтичний засіб. Третя визнала цінність права спільноти, заявивши, що воно є частиною латвійської правової системи, включаючи судову практику Європейського суду. Проте вона звільнила від верховенства основні принципи, які складають конституційну ідентичність держави. Що стосується ЄКПЛ, то вона часто застосовує її для тлумачення прав і прямо згадує про це, навіть вважаючи себе зобов'язаною дотримуватися юриспруденції ЄКПЛ.

Конституційний суд Угорщини, по-перше, виявив досить неохоче ставлення до європейських норм загалом, застосувавши положення Основної хартії, яка, незважаючи на внутрішню основу для участі в ЄС, встановлює свого роду загальне «застереження». щодо функцій, делегованих його установам. Таким чином, Суд розробив подвійну категорію меж легітимності громадських норм: з одного боку, переважають конституційні положення щодо основних прав; з іншого боку, акти ЄС мають бути віднесені до власних функцій відповідно до принципу приписування. Подібний підхід застосовувався і до ЄСПЛ: він завжди вважав його інфраконституційним джерелом (хоча він є надзаконним) і не визнавав обов'язкової інтерпретаційної цінності.

Конституційний суд Румунії, навпаки, мав би стриману конституційну відкритість щодо норм ЄС (завдяки цьому пояснюється звичайне шанобливе ставлення звичайних суддів), але він ніколи не вирішував щодо їх ролі в контексті відносин між громадою та національними системами або щодо можливості винесення попереднього рішення. Суд, по суті, вимагав, щоб інші юрисдикційні органи контролювали комунітарний характер внутрішніх положень, стверджуючи, навпаки, на право використовувати ЄСПЛ під час судових розглядів щодо конституційності та вставляючи в параметр юриспруденцію ЄСПЛ: конкретне ставлення, насправді, це було досить суперечливо.

Федеральний конституційний суд Німеччини є одним із «історичних ворогів» переваги європейських норм, незважаючи на наявність чіткого конституційного положення (тобто статті 23 Основного закону, зміненої в актуальних моментах інтеграції громади, яка об'єднує ст. 24). Однак тепер зазначене положення також містить пряме посилання на

невідворотні елементи Конституції відповідно до ст. 79 LF, які в європейському контексті часто називають «контрлімітами». Суд категорично відмовився перевірити відповідність законодавчих норм порядку громади, стверджуючи, навпаки, свої повноваження перевіряти конституційність останнього, з особливим посиланням на істотний зміст основних прав і демократичний принцип²⁴. У рішенні Маастрихта цей принцип був використаний як параметр для європейської інтеграції з підходом, використаним роками пізніше в рішенні щодо Лісабонської угоди²⁵. з посиланням на так званий «Identitätskontrolle»²⁶. У наступному рішенні «Honeywell» щодо справи «Манголд» Суд підтвердив, що він може втрутитися проти «ultra vires» актів інституцій ЄС, якщо вони перевищують його повноваження або впливають на незмінне ядро конституційного ладу²⁷. Однак це ж рішення розкриває мінімальну концепцію зловживання владою, яка вважається позитивною ознакою, незважаючи на підтвердження попереднього накладення.

Що стосується попереднього рішення, хоча в рішенні «Solange I» було підтверджено, що він уповноважений його виконувати, глобально напружені відносини з Судом не змушують нас сподіватися, що Суд незабаром винесе його: у нещодавньому розпорядженні, навіть визнаючи таку можливість, заперечує необхідність звертатися до Суду. Однак деякі умови санкціонують їхнє непідхід з боку рядових суддів. Нарешті, ЄСПЛ вважається лише потенційним джерелом допомоги у тлумаченні прав.

Крім того, Конституційна рада Франції зазвичай не має сильного бажання діалогу, що демонструє побоювання щодо права спільноти, особливо в рішеннях до ратифікації договорів. Загалом, він суттєво підтвердив поширеність норм Основної хартії; в одному випадку вона відкрила двері для інтеграції, заявивши, що існує реальний обов'язок здійснити транспонування директив на основі ст. 88-1 Конст.: Так, тільки якщо норми громади не підривають конституційну ідентичність

²⁴ Vidal Prado C., “Nuevos (y viejos) recelos del Tribunal Constitucional Federal alemán frente a la eficacia del Derecho comunitario”, *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 77, 2006, p. 273 y ss

²⁵ Beck G., “The Lisbon Judgment of the German Constitutional Court, the Primacy of EU Law and the Problem of Kompetenz-Kompetenz: A Conflict between Right and Right in Which There is No Praetor”, *European Law Journal*, 2011, p. 470 y ss.

²⁶ Ziller J., “The German Constitutional Court's Friendliness towards European Law: On the Judgment of Bundesverfassungsgericht over the Ratification of the Treaty of Lisbon”, *European Public Law*, 2010, p. 53 y ss.

²⁷ Payandeh M., “Constitutional review of EU law after Honeywell: Contextualizing the relationship between the German Constitutional Court and the EU Court of Justice”, *Common Market Law Review*, 2011, p. 9 y ss.

країни²⁸. З метою тлумачення він визнав передано питання, пізніше заявив, що не може використовувати його від першої особи²⁹. Є посилання на ЄСПЛ (особливо в деяких суттєвих областях), хоча це не є частиною параметра.

Нарешті, грецька юриспруденція також не бажає інтеграції, яка не змогла визначити повний спектр неминучих елементів Конституції та до певної міри визнала перевагу європейських джерел, як спільнот, так і похідних від ЄКПЛ, лише над правилами первинного рівня.

Все вищесказане свідчить про те, що процес поглиблення європейської юрисдикційної інтеграції, з огляду на подвійну проаналізовану перспективу – право Європейського Союзу та ЄСПЛ – не перебуває в ситуації блокування, хоча інші сфери виглядають стагнацією (особливо економіко-фінансова). Насправді, шлях судів лише частково страждає від наслідків політики та економіки. Однак цей процес ще не закінчений, і, хоча є позитивні ознаки, проблем першості європейського права все ще багато, незважаючи на зміну ставлення, продемонстроване деякими судами. Однак можливо, що підхід старших членів отримає нову силу у світлі рішень судів більш відкритих новачків, створення міцнішого діалогу всередині європейської «спільноти» та сприяння поширенню аргументів. Фактором, який міг би позитивно вплинути на це явище, без урахування реформ внутрішнього законодавства кожної країни, є набрання чинності Лісабонського договору і відповідно до цього актуальність Білля про права відповідно до ст. 6 Договору, на додаток до узагальненої ролі ЄКПЛ для держав-членів і самого Європейського Союзу на додаток до узагальненої ролі ЄСПЛ для держав-членів і самого Європейського Союзу на додаток до узагальненої ролі ЄСПЛ для держав-членів і самого Європейського Союзу³⁰. Майбутні рішення покажуть, чи варто це виконати.

2. Судовий діалог Конституційного Суду України з іншими судами

Зіткнувшись з уразливістю основних прав у глобальному конституціоналізмі, конституційні суди дедалі частіше беруть участь у своєрідному процесі комунікативної інтеграції, в якому правові обґрунтування обмінюються шляхом обміну рішеннями, який

²⁸ Pinon S., “ El sistema constitucional de Francia ” , Revista de Derecho Constitucional Europeo, núm. 15, Julio-Diciembre de 2010, p. 57.

²⁹ Decisión n. 2006-540, del 27 de julio de 2006.

³⁰ Cámara Villar G., “Los derechos fundamentales en el proceso histórico de construcción de la Unión Europea y su valor en el Tratado Constitucional”, Revista de Derecho Constitucional Europeo, núm. 4, Julio-Diciembre de 2005, p. 9 y ss.

називається міжнародним судовим діалогом у суворому розумінні³¹. Конституційний діалог між судами має конкретну структуру, методологію та припущення, але також пропонує розумну процедуру систематизації та операціоналізації включення міжнародної юриспруденції у внутрішню конституційну відповідь на юридичні парадокси сучасності: процес судового діалогізму. Вже деякий час діалог між судами в різних системах стає реальністю в деяких частинах правового світу. Він може приймати різні форми. Але можливі шляхи лише починають вивчати дослідники права.

Один із найцікавіших аспектів поточної практики прийняття рішень конституційними судами стосується використання іноземного законодавства для підтримки рішень. Використання іноземного права конституційними судами зазвичай сприймається як новизна, незважаючи на те, що, як це зрозуміло у деяких важливих дослідженнях³², це давня практика – точніше метод порівняльного права – щоб Суди завжди розробляли для обговорення та вирішення особливих справ у своїх національних юрисдикціях практику Європейського суду з прав людини³³.

В Окремії думці І.Д. Сліденко стосовно незаконного збагачення звернувся до практики міжнародних конституційних судів³⁴. Зокрема, Рішення Конституційного Суду Литовської Республіки, в якому статтю про незаконне збагачення було визнано такою, що відповідає конституції цієї держави, а також здійснено обґрунтований аналіз на її відповідність принципам верховенства права і презумпції невинуватості. В цьому рішенні, зокрема, йдеться: «прагнучи зробити економічно не вигідними злочини, пов'язані з корупцією, власністю, економікою, фінансами, інші корисливі злочини, а також запобігти таким діянням і нанесенню збитків державі та суспільству»; інститут незаконного збагачення не регулює процедуру доведення винуватості особи, натомість це врегульовано у процесуальному законодавстві, згідно з яким прокурор зобов'язаний довести винуватість особи; підозрюваний чи обвинувачений має право надавати необхідні докази на свій захист,

³¹ Бзова Л.Г. Зарубіжна конституційна практика як основа рішень конституційних судів. Юридичний науковий електронний журнал. № 6/2021. С. 32-34.

³² Bobek M. *Comparative Reasoning in European Supreme Courts*. Oxford: Oxford University Press; 2013.

³³ Tripathi Pradyumna K. *Foreign Precedents and Constitutional Law*. In: *Columbia Law Review*, vol. 57, n. 3, march 1957.

³⁴ Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-п/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-19#Text>

але обов'язок доводити відсутність незаконного збагачення у своїх діях на таку особу не покладається. Таким чином, Конституційний Суд Литовської Республіки дійшов висновку, що інститут незаконного збагачення не порушує презумпцію невинуватості особи, не перекладає обов'язок доказування на підозрюваного чи обвинуваченого, а також не примушує особу свідчити проти самої себе. Конституційний Суд Республіки Молдова також визнав інститут незаконного збагачення таким, що відповідає Конституції. Його аргументація полягала в такому: обов'язок доводити незаконне збагачення лежить виключно на державних органах (п. 107); норма ст. 330-2 Кримінального кодексу не вимагає від державного службовця «раціонально обґрунтувати» своє майно. Згідно із зазначеними положеннями не тільки невідповідність між вартістю майна і законно отриманими доходами призводить до засудження державного службовця. Текст закону «встановлено на підставі доказів, що воно [майно] не могло бути отримано законним шляхом» вказує на те, що державні органи повинні представляти, в установленому законом порядку, додаткові докази незаконного характеру майна (п. 108); «Що стосується способу застосування цієї норми закону, виходячи з міркувань, викладених в § 78-82 цієї постанови, положення ст. 330-2 Кримінального кодексу не мають зворотної сили і не застосовні до майна, здобутого до вступу їх в силу» (п. 109); оспорювані положення не перевищують межі конституційних норм і виправдані інтересами державної безпеки і боротьби з корупцією (п. 110).

На думку М. Гультая, у вирішенні питань конституційної юрисдикції норми міжнародного права є лише додатковими правовими аргументами, які використовує Суд. Він так посилює авторитет своїх рішень і правових позицій. Звернення Суду до норм міжнародного права за допомогою посилення і тлумачення здійснюється з метою посилення правової мотивації своїх рішень, що відповідають основному сенсу принципів і норм, закладених у Конституції України. Отже, можна дійти висновку, що застосування Судом норм Конвенції, правових позицій ЄСПЛ та інших актів є важливим чинником впливу міжнародного права на конституційне правосуддя та розвиток правової системи України, що сприяє розвитку державного устрою на демократичних, соціальних і правових засадах³⁵.

В Окремій думці І.Д. Сліденка: при визначенні міжнародного досвіду стосовно незаконного збагачення вказав: «що рішення ЄСПЛ в більшій мірі стосуються певних моментів «спеціальної конфіскації майна» у

³⁵ Гультай М. Норми міжнародного права у практиці Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. 2014. № 6. С. 89.

випадку наявності кримінальних проваджень за певні злочини, в тому числі, за незаконне збагачення. Зокрема, ЄСПЛ у справі «Гогітідзе та інші проти Грузії» ((Заява № 36862/05) Страсбург, 12 травня 2015 року) у пункті 101 зазначив, що: «Стосовно законності мети, яка переслідувалась конфіскацією, що стала предметом оскарження, Суд зазначає, що захід був частиною ширшого законодавчого пакета, який був спрямований на посилення протидії корупції у сфері державної служби (див.пункти 49, 82 і 83). Зважаючи на національну нормативно-правову базу (див. пункти 52-54 і 85), очевидним є те, що обґрунтування конфіскації майна, яке набуто незаконним чином або походження якого пояснити неможливо і яке належить особам, що були обвинувачені у серйозних злочинах протягом перебування на державній посаді, а також його рідним і близьким, було двояким і переслідувало як компенсаторну, так і превентивну мету», а в пункті 105 вказав: «...тягар доведення законності походження майна, яке, як стверджувалось, було отримано незаконним шляхом, міг бути законним чином перекладений на відповідачів цих некримінальних проваджень щодо конфіскації, у тому числі цивільних проваджень *in rem*. По-третє, заходи щодо конфіскації могли застосовуватись не тільки безпосередньо до майна, яке було отримане незаконним шляхом, а й майна, доходів та інших непрямих прибутків, які були отримані шляхом конвертування або перетворення цінностей, отриманих злочинним шляхом, або змішані з іншим майном, джерело походження якого, можливо, є законним. Зрештою, заходи з конфіскації можуть бути застосовані не тільки до осіб, які безпосередньо звинувачуються у кримінальних злочинах, а й до будь-яких інших третіх осіб, які мають право володіння майном без необхідної добросовісності з метою приховування їхньої злочинної ролі у накопиченні цінностей, які є предметом розгляду у справі»³⁶.

ВИСНОВКИ

Беззаперечне існування діалогу та поваги між національними судами з конституційними функціями та Судом ЄС не може, однак, приховати той факт, що між ними також виникали колізії та виклики, які заслуговують на увагу. Нарешті, четвертий і останній розділ присвячений відносинам між ЄСПЛ та вищими національними судами держав-членів Ради Європи, включаючи нововведення, які вже

³⁶ Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-п/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-19#Text>

вводяться або готуються в результаті Протоколів № 15 та 16 до ЄКПЛ. Що стосується причин, що підтримують інтерес до досліджуваного предмета, то можна виділити дві основні основи. По-перше, відносини між юрисдикціями створюють важливі правові виклики щодо права, яке повинні застосовувати різні юридичні оператори. Справді, від адвокатів до національних суддів, юристи стикаються з рішеннями, прийнятими судами, які вважають власний голос таким, що не підлягає оскарженню, але які не завжди говорять одне й те саме. Ці потенційно конфліктні відносини мають вирішуватися за допомогою міждисциплінарних інструментів, серед яких провідну роль відіграє судовий діалог.

АНОТАЦІЯ

Дана робоча ґрунтується на розгляді, по-перше, самої концепції судового діалогу в нашому найближчому правовому середовищі, зосереджуючись на формах та суті цього діалогу між Судом ЄС, ЄСПЛ та іншими важливими судами, особливо конституційними судами держав-членів. Коротко кажучи, мета полягала в детальному аналізі результатів цього судового діалогу в національних, наднаціональних та міжнародних правових системах, а також впливу на юрисдикційну роботу відповідних судів. Як і будь-який інструмент, судовий діалог допускає різноманіття застосувань і цілей. Тому надзвичайно важливо визначити, чи зміг він, як інструмент, гармонізувати різноманітні інтереси та суперечливі бачення найвищих європейських юрисдикцій, враховуючи, що всі вони мають амбіції бути останнім словом у своєму власному правовому просторі. Для досягнення поставлених цілей особливе значення має ретельне вивчення доктринального виробництва з питання судового діалогу. Юридична догма вже стосувалася цього питання, але частково і фрагментарно щодо кількох тем, так що необхідний був узгоджений підхід до поняття судового діалогу та його різноманітне ставлення в Європі. Аналогічним чином, аналіз судової практики Суду ЄС, ЄСПЛ та конституційних судів держав-членів у тих питаннях, в яких такі судові рішення перетиналися між собою, був життєво важливим для розуміння цього феномену. Окрім вироків, нарешті, суди, які перебувають у фокусі нашого дослідження, встановили формальні та неформальні інструменти співпраці між собою, більш-менш інституціоналізовані.

Література:

1. Бзова Л.Г. Зарубіжна конституційна практика як основа рішень конституційних судів. Юридичний науковий електронний журнал. № 6/2021. С. 32-34.

2. Гультай М. Норми міжнародного права у практиці Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. 2014. №6. С. 89.

3. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 3682 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-19#Text>

4. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 3682 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-19#Text>

5. Azpitarte Sánchez M., “ El Tribunal Constitucional como máximo intérprete de la Constitución Nacional : su relación con el Tribunal de Justicia”, en A. CARMONA CONTRERAS (coord.), La Unión Europea en perspectiva constitucional, Aranzadi, Cizur Menor, 2008, p. 185 y ss.

6. Beck G., “ The Lisbon Judgment of the German Constitutional Court, the Primacy of EU Law and the Problem of Kompetenz-Kompetenz: A Conflict between Right and Right in Which There is No Praetor ”, European Law Journal, 2011, p. 470 y ss.

7. Biglino Campos P., “La primacía del derecho comunitario: la perspectiva española”, Revista General de Derecho Constitucional, núm. 3, 2007.

8. Bobek M. Comparative Reasoning in European Supreme Courts. Oxford: Oxford University Press; 2013.

9. Bombillar Sáenz F.M., “ El sistema constitucional del Reino Unido”, Revista de Derecho Constitucional Europeo, núm. 15, Enero-Junio de 2011.

10. Cámara Villar G., “Los derechos fundamentales en el proceso histórico de construcción de la Unión Europea y su valor en el Tratado Constitucional”, Revista de Derecho Constitucional Europeo, núm. 4, Julio-Diciembre de 2005, p. 9 y ss.

11. Decisión n. 2006-540, del 27 de julio de 2006.

12. Elías Méndez C., “El modelo constitucional austriaco desde la perspectiva de su interacción con el Derecho de la Unión Europea”, Revista de Derecho Constitucional Europeo, núm. 14, Junio-Diciembre de 2010, p. 154.

13. Groppi T., “La «primauté» del Derecho europeo sobre el Derecho constitucional nacional: un punto de vista comparado ”, *Revista de Derecho Constitucional Europeo*, núm. 5, Enero-Junio de 2006, p. 225 y ss.
14. Hansen L., Wæver O., *European Integration and National Identity. The Challenge of the Nordic States*, Routledge, Londres, 2002.
15. Jedliczka U., “The Austrian Constitutional Court and the European Court of Justice”, *Journal of International Constitutional Law*, vol. 2, núm. 4, 2008, p. 301
16. Lazowski A., “ Half Full and Half Empty Glass: the Application of EU Law in Poland (2004-2010)”, *Common Market Law Review*, 2011, especialmente p. 507 y ss.
17. Martín Rodríguez P.J., “La cuestión prejudicial como garantía constitucional: a vueltas con la relevancia constitucional del Derecho Comunitario”, *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 72, 2004, p. 315 y ss.
18. Martinico G., Pollicino O. (eds.), *The national judicial treatment of the ECHR and EU laws: a comparative constitutional perspective*, cit., sobre todo p. 315.
19. Nemeckova P., “ La Sentencia del Tribunal Constitucional checo del 21.11.2008 sobre la compatibilidad del Tratado de Lisboa con la Constitución de la República Checa”, *Revista de Derecho Comunitario Europeo*, núm. 32, 2009, p. 239 y ss.
20. Passaglia P. (coord.), *Corti costituzionali e rinvio pregiudiziale alla Corte di giustizia*, cit., p. 21 y ss.
21. Payandeh M., “Constitutional review of EU law after Honeywell: Contextualizing the relationship between the German Constitutional Court and the EU Court of Justice”, *Common Market Law Review*, 2011, p. 9 y ss.
22. Pedrazza Gorlero M. (ed.), *Corti costituzionali e Corti europee dopo il Trattato di Lisbona*, Edizioni Scientifiche Italiane, Nápoles, 2010, p. 151 y ss.
23. Pinon S., “El sistema constitucional de Francia”, *Revista de Derecho Constitucional Europeo*, núm. 15, Julio-Diciembre de 2010, p. 57.
24. Pollicino O., *Allargamento dell'Europa a Est e rapporto tra Corti costituzionali e Corti europee. Verso una teoria generale dell'impatto interordinamentale del diritto sovranazionale?*, cit., p. 291
25. Rörig M.T., “Austria”, en P. PASSAGLIA (coord.), *Corti costituzionali e rinvio pregiudiziale alla Corte di giustizia*, cit., p. 30 y ss., que remite a su vez a las reflexiones de A. POSCH, “Community law and Austrian Constitutional law”, *Journal of International Constitutional Law*, vol. 2, núm. 4, 2008, p. 27 y ss.

26. Sáiz Arnaiz A., La apertura constitucional al derecho internacional y europeo de los derechos humanos: el artículo 10.2 de la Constitución española, Consejo General del Poder Judicial, Madrid, 1999, p. 156 y ss.

27. Slaughter A.-M., A. Stone Sweet, J.H.H. Weiler (eds.), The European Court and National Courts. Doctrine and jurisprudence, cit., especialmente p. 138 y ss.

28. Tripathi Pradyumna K. Foreign Precedents and Constitutional Law. In: Columbia Law Review, vol. 57, n. 3, march 1957.

29. Vidal Prado C., “ Nuevos (y viejos) recelos del Tribunal Constitucional Federal alemán frente a la eficacia del Derecho comunitario”, Revista Española de Derecho Constitucional, núm. 77, 2006, p. 273 y ss.

30. Zanon N. (ed.), Le Corti dell'integrazione europea e la Corte costituzionale italiana. Avvicinamenti, dialoghi, dissonanze, Edizioni Scientifiche Italiane, Nápoles, 2006.

31. Ziller J., “The German Constitutional Court's Friendliness towards European Law: On the Judgment of Bundesverfassungsgericht over the Ratification of the Treaty of Lisbon”, European Public Law, 2010, p. 53 y ss.

Information about the author:

Vatamaniuk Andriy Vasyliovych,

Postgraduate Student at the Department of Procedural Law,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

2, Kotsiubynskoho str., Chernivtsi, 58012, Ukraine